ત્રીજી કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદ

ભાવનગર

[પોષ શુદ ૧૪–૧૫ સં ૧૯૮૧]

પ્રમુખ

મહાત્મા ગાંધીજીનું

ભાષણ

સ્વાગત સમિતિ, ભાવનગર

પ્રકાશક:
દેવચંદ ઉત્તમચંદ પારેખ
સ્વાગત સમિતિ કાર્યાલય
કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદ, ભાવનગર

મુદ્રક:
વેણીલાલ છગનલાલ બૂચ
નવજીવન મુદ્રણાલય
અમદાવાદ

મિત્રો,

કાઠિયાવાડ રાજકીય પરિષદનુ પ્રમુખપદ સ્વીકારવાનુ મને હું જેલમા ગયો તેની પૂર્વે સૂચવવામા આવ્યુ હતુ તે વેળા એ માનનો બોજો ઉપાડવાનો મે ઇનકાર કર્યો હતો ઇનકારના કારણ આ સમયે મોજૂદ ન હોવાથી મે પ્રમુખ થવાનું માન સ્વીકાર્યું છે ખરુ, પણ ભય વિના નહિ ભય એટલા સારૂ કે રાજ્યપ્રકરણી પ્રશ્નો વિષે સામાન્ય વિચારોથી મારા વિચારોની ભિન્નતા રહેલી જોઉં છુ વળી આ વર્ષને સારૂ મહાસભાનુ પ્રમુખપદ મારે હસ્તક છે, એ મારે સારૂ જરા કફોડી વસ્તુ છે એ એક જ બોજો મારા ગજા ઉપરવટ માનુ છુ તેમા આ પરિષદનો બોજો ઉચકવો એ બહુ વધારે પડતું થઈ પડે આ પરિષદનુ સુકાન અત્યારે હુ ચલાવુ તેનો અર્થ જો એ થતો હોય કે આખા વર્ષ સુધી મારે એ જવાબદારી ભોગવવાની છે તો તો મારાથી એ બોજો ઉચકાય તેવુ મુદ્દલ નથી વળી હુ મહાસભાનો સુકાની રહ્યો, તેથી જે વિચારો હુ આ પરિષદના પ્રમુખ તરીકે જાહેર કરૂ તે મહાસભાના હોય એવો અર્થ નીકળે તોપણ એ અયોગ્ય ગણાય રખેને એવો અનર્થ થાય એ ભય પણ મને અત્યારે આ પદ સ્વીકારતા રહ્યો છે

તેથી મારે આટલુ સ્પષ્ટ કરવાની જરૂર છે કે દેશી રાજ્યો વિષેના મારા વિચારોને મહાસભાના સભ્યોના વિચારો સાથે કશો સબંધ નથી મારા વિચારો તદ્દન સ્વતત્ર છે, તેને મહાસભાની મહોર નથી મળી

જો આ પરિષદના પ્રમુખ તરીકે મને લાયક ગણવામા આવ્યો છે તો મારે હિસાબે તેનુ કારણ તો એ છે કે હુ કાઠિયાવાડનો વતની છુ ને આ પરિષદના સચાલકોની સાથે મારે ગાઢ સબધ છે મહાસભાનુ સુકાન અત્યારે મારા હાથમા છે એ તો એક અકસ્માત છે

વિષયનો આરભ કરૂ તે પહેલા ભાઈ મનસુખલાલના સ્વર્ગવાસની નોધ મારે લેવી ઘટે છે તેમની સાથેનો મારો સબધ તમે સૌ જાણો છો અત્યારે તેમની ગેરહાજરી તમને સાલે એ નવાઇ નથી, પણ મને બહુ સાલે છે એ હું છુપાવી શકતો નથી કવિશ્રી

મણિશંકર રતનજી ભટનો સ્વર્ગવાસ પણ તમને ને મને એટલો જ દુખદ હશે તેમનો પરિચય મને બહુ થોડો હતો તેમની મદદ અત્યારે આપણને નથી એ પણ જેવી તેવી ખોટ નથી ઈશ્વર બન્નેના કુટુબને ધીરજ ને શાતિ બક્ષો અને આપણે તેમના દુખના ભાગીદાર છીએ એ વાત તેમનુ દુખ હળવુ કરો

મહાસભા અને દેશીરાજ્યો

મે અનેક વેળાએ જાહેર કર્યુ છે કે મહાસભાએ દેશીરાજ્યોને લગતા પ્રશ્નોથી સામાન્ય રીતે અલગ રહેવુ જોઇએ બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનની પ્રજા પોતે સ્વતત્રતા મેળવવા મથી રહેલ છે, એવે સમયે તે દેશીરાજ્યોના કારભારમા વચ્ચે પડવા મથે તો તે નાને મોઢે મોટી વાત કર્યા જેવુ થાય, અથવા તો બોબડો મૂગાને શીખવવા નિકળ્યા બરોબર થાય દેશીરાજ્યો અને બ્રિટિશ સરકાર વચ્ચેના સબધમા મહાસભા જેમ દેખીતી રીતે કઇપણ કરવા કે કહેવા અસમર્થ હોય તેમજ દેશીરાજ્યો ને રૈયત વચ્ચેના સબધમા છે.

આમ છતા બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનના તેમજ દેશી રાજ્યોના લોક તો એક જ છે હિન્દુસ્તાન એક છે વડોદરાના હિન્દીઓ અને અમદાવાદના હિન્દીઓની હાજતોમા, રીતરિવાજમા, કઇ ભેદ નથી ભાવનગરની પ્રજા ને રાજકોટની પ્રજાને નિકટ સબધ છે છતા ભાવનગરની અને રાજકોટની રાજનીતિ નોખી હોય એ કૃત્રિમ સ્થિતિ છે આજકાલના વાતાવરણમા. જ્યા લોક એક છે ત્યા રાજનીતિ અનેક હોય એ લાબી મુદત સુધી ન નભવા જેવી વાત છે તેથી મહાસભાના વચ્ચે પડ્યા વિના પણ આધુનિક વાતાવરણના અદૃશ્ય દબાણથી સુદ્ધા હિન્દુસ્તાનમા અનેક રાજ્યો છતા રાજનીતિ તો એક જ થવા જશે તેમા જ હિન્દુસ્તાનની સભ્યતાની શોભા ને પરીક્ષા રહેલી છે

પણ મારો દૃઢ અભિપ્રાય છે કે જ્યા લગી બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાન પરાધીન છે, જ્યા સુધી બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનના લોકોની પાસે ખરી સત્તા નથી, એટલે કે જ્યા સુધી બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનની પાસે આત્મવિકાસને સારુ શક્તિ નથી—ટૂકામા જ્યા લગી બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનને સ્વરાજ નથી, ત્યા લગી મને હિન્દુસ્તાનની સ્થિતિ છિન્નભિન્ન રહેવાની

જ તેની છિન્નભિન્નતામા જ ત્રીજી સત્તાની હસ્તી રહેલી છે. એટલે બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનની સ્વરાજ શક્તિમા સમસ્ત હિન્દુસ્તાનની રાજ્યપ્રકરણી સુવ્યવસ્થા સમાએલી છે.

દેશીરાજ્યોની સ્થિતિ

એ સુવ્યવસ્થા કેવી હોય ? એકબીજાની નાશક નહિ પણ પોષક. સ્વરાજ ભોગવતું હિન્દુસ્તાન દેશીરાજ્યોનો નાશ નહિ ઇચ્છે પણ દેશીરાજ્યોને મદદગાર નીવડશે તેવુ જ વલણ દેશીરાજ્યોનું સ્વરાજી હિન્દુસ્તાન પ્રત્યે હશે.

અત્યારની દેશીરાજ્યોની સ્થિતિ મારી દૃષ્ટિએ દયાજનક છે. કેમકે તેઓ પોતે પરાધીન જેવા છે રૈયતને દેહાત દંડ દેવાની સત્તા ભોગવવામા ખરી સત્તા નથી રહેલી, પણ આખા જગતની સામે રૈયતની રક્ષા કરવાની ઇચ્છા અને શક્તિમા ખરી સત્તા રહેલી છે. આજે દેશીરાજ્યોની પાસે એવી સત્તા નથી ને તેથી ઉપયોગને અભાવે ઇચ્છા પણ ગઇ જેવી છે એથી ઉલટુ રૈયતની રક્ષા કરવાની સત્તાનો લોપ થયા જેવુ થયુ છે અને રૈયતની ઉપર જુલમ કરવાની શક્તિમા વધારો થતો જોવામા આવે છે. જેવું વાવમા હોય તેવુ હવાડામા હોય સામ્રાજ્યમા અરાજકતા છે તેથી સામ્રાજ્યને તાબે રહેલા દેશીરાજ્યોમા પણ અરાજકતા છે તેથી દેશી રજવાડામા રહેલી અરાજકતા રાજા મહારાજાઓને જ જવાબદાર નથી પણ વસ્તુસ્થિતિને પણ ઘણેઅંશે જવાબદાર છે

સમસ્ત હિન્દુસ્તાનની વસ્તુસ્થિતિ કુદરતી એટલે ઇશ્વરી નિયમની વિરોધી હોઇ બધે અવ્યવસ્થા ને અસંતોષ જોવામાં આવે છે. જો એક અંગ પણ વ્યવસ્થિત થઇ જાય તો બધે સુવ્યવસ્થા વ્યાપે એવો મારો દૃઢ અભિપ્રાય છે.

કોની પહેલ ?

ત્યારે પહેલ કોણ કરે ? દેખીતુ જ છે કે પહેલ બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનથી જ થવી જોઇએ. ત્યા રૈયતને પોતાની ભયંકર સ્થિતિનું ભાન થયુ છે અને તેમાથી છૂટવાની ઇચ્છા છે. અને જેમ જિજ્ઞાસા

પછી જ જ્ઞાન સંભવે છે તેમ આ બંધમાંથી છૂટવાની ઇચ્છા કરનાર પ્રજાને જ મુક્તિનો ઉપાય મળશે ને તે તે ઉપાય યોજશે. તેથી જ મેં અનેક વેળા કહ્યું છે કે બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનનું સ્વાધીન થવું એ જ દેશીરાજ્યોનું સ્વાધીન થવું છે બ્રિટિશ હિન્દુસ્તાનના સ્વાધીન થવાનો શુભ અવસર આવશે ત્યારે રાજાપ્રજાનો સંબંધ મટી નહિ જાય પણ ત્યારે એ સંબંધ નિર્મળ થશે. સ્વરાજની મારી કલ્પનામા રાજસત્તાનો નાશ નથી મારી કલ્પનામા ધનસંચયનો નાશ નથી ધનસંચયમા જ રાજસત્તા રહેલી છે હું ધનિક, મજૂર, ઇ૦ વચ્ચે સદ્વ્યવહાર ઇચ્છું છું. કેવળ મજૂરવર્ગનું કે કેવળ ધનિકવર્ગનું સામ્રાજ્ય નથી ઇચ્છતો. હું આ વર્ગોને સ્વભાવથી જ અરસપરસ વિરોધી નથી માનતો જગતમા તો ગરીબતવંગર રહેવાના જ. પણ તેમની વચ્ચેના વહેવારનું પરિવર્તન થયે જશે ફ્રાન્સ પ્રજાસત્તાક છે, પણ ત્યા બધી જાતના વર્ગો છે.

આપણે શબ્દજાળમા ન ફસાઇએ જે જે દૂષણો આપણે હિન્દમા જોઇએ છીએ તે બધા બહુ સુધરેલી મનાતી પશ્ચિમની પ્રજાઓમા પણ છે. તેને આપણે જુદા નામથી ઓળખીએ છીએ. ડુંગરા જેમ દૂરથી રળિયામણા લાગે છે તેમ પશ્ચિમની કેટલીક વસ્તુઓ આપણને દૂરથી રૂપાળી દીસે છે હકીકત તપાસીએ તો ત્યા પણ રાજાપ્રજા વચ્ચે ક્લેશ ચાલ્યા જ કરે છે ત્યા પણ લોક સુખ શોધે છે ને દુઃખ ભોગવે છે

દેશીરાજ્યો વિષે

આ દુઃખી દેશના રાજામહારાજાઓને વિષે મારી પાસે ઘણા કાઠિયાવાડીઓ ફરિયાદ કરે છે અને મારી શિથિલતાને સારુ મને ઠપકો આપે છે આ અધીરા મિત્રો કદાચ હવે સમજશે કે હું શિથિલ નથી પણ હું તો અવ્યવસ્થા મટાડવાનો ઇલાજ શોધી ને યોજી રહ્યો છું સ્વરાજની ચળવળમા મે સર્વસ્વ હોમ્યું છે તે એમ જાણીને કે તેમા બધી આપત્તિઓને સારુ રામબાણ દવા છે જેમ સૂર્ય ઉગતા અંધકારમાત્ર દૂર થાય છે. તેમ સ્વરાજ રૂપી સૂર્યનો ઉદય થયે રાજા-પ્રજા બન્નેની અરાજકતા રૂપી અંધકાર દૂર થશે જ

પરદેશગમન

દેશી રાજ્યોની રાજનીતિ ઉપર આક્ષેપો થયા જ કરે છે. તેમાંથી આ નાનકડું કાઠિયાવાડ મુક્ત નથી રાજામહારાજાઓને વિષે એક ફરિયાદ સર્વસાધારણ છે દિવસે દિવસે યુરોપ જવાનો શોખ વધતો જાય છે. કામસર અથવા જ્ઞાન મેળવવા ખાતર વિલાયત જવુ એ તો સમજી શકાય એવુ છે, પણ મોજશોખને ખાતર જવુ અસહ્ય જણાય છે જે સસ્થાનમા રાજા ઘણો વખત બહાર રહે તે સસ્થાનની સ્થિતિ દયાજનક બને છે આ લોકસત્તાના અને વહેવારજ્ઞાન પ્રચારના યુગમા જે સસ્થાન કે તત્ર લોકપ્રિય અને લોકકલ્યાણકારી નહિ હોય તેની હસ્તી ટકવાની નથી એ આપણે અનુભવી રહ્યા છીએ. આ ન્યાયમાથી દેશીરાજ્યો મુક્ત રહી શકે તેમ નથી. તેની સરખામણી હમેશાં અંગ્રેજી રાજ્ય સાથે ને સ્વરાજ સ્થપાશે ત્યારે સ્વરાજની સાથે થવાની જ શહેનશાહ જ્યોર્જ પ્રધાનની સંમતિ વિના ઈંગ્લંડ છોડીને ક્યાંયે જઈ શકતા નથી. રાજ્યાસને આવ્યા પછી શહેનશાહ ભાગ્યે જ બહાર નીકળે છે, જો કે શહેનશાહની જવાબદારી દેશી રાજાઓના જેટલી હોતી નથી દેશી રાજાઓ રાજ્યની લગામ પોતાને હસ્તક રાખે છે નાનીસરખી નીમણૂક પણ તેઓ જ કરે છે. એક પૂલ બાંધવો હોય તેને સારૂ પણ તેમની પરવાનગીની જરૂર પડે છે આવી સ્થિતિમા દેશી રાજાઓનું પરદેશગમન પ્રજાને બહુ અળખામણુ લાગે છે

આમ બહાર જવામા જે ખરચ થાય છે એ પણ અસહ્ય છે. રાજાઓની હસ્તીનો આધાર જો નીતિ ઉપર હોય તો તેઓ સ્વતંત્ર માલેક નથી પણ પ્રજાના પૈસાના ટ્રસ્ટી-રક્ષક-છે તેઓની આવક પ્રજાની પાસેથી મળતી મહેસૂલ છે એ મહેસૂલનો વ્યય જે રીતે ટ્રસ્ટી કરે તે જ રીતે તેમનાથી થાય આ તત્ત્વનો અમલ અંગ્રેજી રાજ્યતત્રમા લગભગ સપૂર્ણતાએ થાય છે એમ કહી શકાય યુરોપમા જતા રાજાઓ અઢળક ધન ખર્ચે છે તેનો કશો બચાવ નથી એમ મારી અલ્પમતિ સૂચવે છે

આ પરદેશગમનના વધતા જતા શોખનો એક બચાવ એવો કરવામા આવે છે કે રાજાઓ શરીરસુખાકારીને અર્થે જાય છે ' આ બચાવ તો કેવળ હાસ્યજનક ગણાય આપણા આ મહાન દેશમા જ્યા હિમાલય જેવો પર્વતરાજ અચલિત શાસન ભોગવી રહ્યો છે, જેની કૂખમાથી ગગા, જમુના, બ્રહ્મપુત્ર, સિંધુ આદિ મહાન નદીઓ નીકળે છે, તે દેશમાથી શરીરસુખાકારીની શોધમાં કોઇને વિદેશ જવાની જરૂર હોય જ નહિ. કરોડો માણસો જે દેશમા પોતાનું જીવન સુખેથી ગાળી શ છે તે રાજાઓના આરોગ્યને માફક પણ હોવો જ જોઇએ.

પશ્ચિમનુ અનુકરણ

પણ પરદેશગમનનો સૌથી મોટો ગેરલાભ તો રાજાઓ પશ્ચિમની સસ્કૃતિનું છીછરૂ અનુકરણ કરે છે તે છે પશ્ચિમની સંસ્કૃતિમાંથી આપણને ઘણું શીખવાનું ને લેવાનું મળે છે, પણ તેમાનું ઘણું ત્યાજ્ય છે યુરોપના હવાપાણીને જે અનુકૂળ હોય તે બધા હવાપાણીને અનુકૂળ હોય એમ માનવાનુ કારણ નથી. અનુભવ તો એમ શીખવે છે કે દરેક હવાપાણીને જુદી જુદી વસ્તુઓ અનુકૂળ પડે છે પશ્ચિમના રીતરિવાજો પૂર્વને હજમ ન થાય પૂર્વનાને પશ્ચિમ હજમ ન કરે. પશ્ચિમની પ્રજામા સ્ત્રીપુરૂષો સયમપૂર્વક સાથે નાચી શકે છે ને નાચતી વેળા મદ્યપાન પણ કરતા છતા તેઓ મર્યાદા જાળવી શકે છે એમ કહેવાય છે આપણે જો આ રિવાજનુ અનુકરણ કરીએ તો કેવું પરિણામ આવે એ મારે કહેવાનું ન જ હોય હાલ અખબારોમા ચર્ચાતો એક પાટવી કુવરનો કેસ આપણને કેટલો શરમાવે છે ?

નિરંકુશ ખરચ

બીજી ફરિયાદ રાજામહારાજાના નિરકુશ ખરચોની છે. આ ખરચ દિવસે દિવસે વધતા જ જાય છે તેમાના ઘણા ખરચનો બચાવ કરવો મુશ્કેલ છે રાજાઓને અમુક મર્યાદામા રહી પોતાના ભોગવિલાસને અર્થે ખરચ કરવાનો અધિકાર ભલે હોય. પણ નિરંકુશ અધિકાર તો ન જ હોય, તેઓ ન ઇચ્છે, એમ હું માની લઉં છું.

મહેસૂલ પદ્ધતિ

રાજાઓની મહેસૂલ ઉઘરાવવાની પદ્ધતિ પણ દોષરહિત નથી જોવામા આવતી તેઓએ અંગ્રેજી પદ્ધતિનો સ્વીકાર કરી પ્રજાને બહુ નુકસાન પહોચાડ્યુ છે એવો મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે ગમે તેવી સ્થિતિમા પણ બેમા જેટલા અંગ્રેજોએ પોતાની સત્તા આ મુલકમા ટકાવવી એ નીતિસર છે એમ આપણે સ્વીકારીએ તો અંગ્રેજી મહેસૂલપદ્ધતિનો કઇક બચાવ થાય છે દેશી રાજાને એવો સિદ્ધાત મનાવવાની આવશ્યકતા સરખી નથી તેને પોતાની હસ્તીને વિષે પ્રજા તરફનો ભય નથી તેને મોટા લશ્કરની જરૂર નથી; કોઇ પણ રાજ્યની પાસ ત નથી, ને બ્રિટિશ રાજનીતિ તે થવા દે એવુ નથી છતા પ્રજા પાસથી તેની શક્તિ ઉપરાત કર ઉઘરાવવાની પ્રથા પડી ગએલી છે એ પ્રજાને ખૂચે છે લોકકલ્યાણના કાર્યને જ અર્થે મહેસૂલ હોય એ આપણી પુરાણી પરપરા છે તેનો હુ ચોમેર ત્યાગ જ જોઇ રહ્યો છુ આ જોઇને મને દુખ થાય છે

આબકારી

મહેસૂલ વધારવાને સારુ અંગ્રેજી આબકારી ખાતાનુ અનુકરણ દુખદાયક છે એમ કહેવાય છે કે આબકારી ખાતુ તો હિન્દુસ્તાનનો પ્રાચીન રોગ છે મને એ વાત માન્ય નથી પ્રાચીન કાળમા રાજાઓએ મદ્યાદિના વેપારમાથી મહેસૂલ ભલે ઉઘરાવ્યુ હોય પણ તેઓએ લોકોને આજની પેઠે મદ્યપી નહોતા બનાવી દીધા. પણ આવી મારી માન્યતા ભલે ભૂલભરેલી હો ભલે આબકારી ખાતુ જેવુ આજે છે તેવુ પ્રાચીન કાળથી હો, પ્રાચીન એટલુ સારુ જ એવો મોહ મને નથી હિન્દુસ્તાની તેટલુ સારુ જ એવો મોહ પણ મને નથી મદિરા, અફીણ, ઇત્યાદિ કેફી વસ્તુઓ આત્માને મૂર્છિત બનાવે છે, મનુષ્યને હેવાન કરતા પણ હલકો કરી મૂકે છે, એ આપણે નજરે જોઇએ છીએ આ વ્યસનવાળા મનુષ્યોની સ્થિતિ આપણને કમકમાટી ઉપજાવે છે એવી વસ્તુઓનો વેપાર કરવો પાપ છે એ સ્વયસિદ્ધ વાત છે દેશી રાજાઓએ દારૂના પીઠામાત્ર બધ કરી અંગ્રેજી રાજ્યાધિકારીઓને સારુ દૃષ્ટાતરૂપ બનવુ ઘટે છે કોઇકોઇ

જ્યાં એ કાઠિયાવાડમા આ સુધારો કરવાના પ્રયત્નો થઇ રહ્યા છે તેને હુ વધાવી લઉ છુ ને ઉમેદ રાખુ છુ કે કાઠિયાવાડમા દારૂનું એક પણ પીઠુ નહિ હોય એવો દિવસ તુરત આવશે.

અંગત

કેટલાક રાજ્યો વિષે મારી પાસે અગત ટીકા આવ્યા કરે છે. એનો ઉલ્લેખ હું અહીં કરવા નથી ઇચ્છતો. મને એ વિષે 'યગ-ઇન્ડિઆ' તેમજ 'નવજીવન'મા લખવાનું બહુ કહેવામા આવ્યુ છે, પણ સપૂર્ણ હકીકત જાણ્યા વિના અને બની શકે તો તે તે રાજ્યો તરફથી જે કહેવાનુ હોય તે સાભળ્યા વિના મૌન જ ધારણ કરવાનુ મે ઉચિત ધાર્યું છે વિષયવિચારિણી સભામા હુ એ આક્ષેપો વિષે માહિતી મેળવવાની આશા રાખીશ ને પછી જો મારે કઇ પણ કરવુ કહેવુ ઘટશે તો હુ અવશ્ય કરીશ કે કહીશ

રેંટિયો ને ખાદી

એ વિષયો એવા છે કે જેમા દેશી રાજ્યો તરફથી સંપૂર્ણ ઉત્તેજનની ઉમેદ રાખી શકાય. આ દેશની આર્થિક નીતિ એ હતી કે આપણે આપણું અનાજ પેદા કરતા ને ખાતા, તથા કપાસ પેદા કરી તેનુ સૂતર આપણા ઘરમા કાતી તેના કપડા વણાવી પહેરતા આમાની એક સ્થિતિ મોજૂદ છે ને બીજીનો લગભગ નાશ થયો છે. મનુષ્ય જેટલુ ખોરાકમા ખરચે છે તેનો દસમો હિસ્સો પોતાના પોષાકમા ખરચે છે તેથી સેકડે દસ રૂપીઆનુ ખરચ આપણે આપણા દેશમા ને પોતપોતામા કરવાને બદલે પરદેશની અને આપણી મીલોમા કરીએ છીએ એટલે કે આપણે તેટલી મહેનત ખોઇએ છીએ ને તે ખોટની સાથે આપણે કપડાનુ ખરચ કરીએ છીએ ને પરિણામે બેવડો માર ખમીએ છીએ ફળ એ મળ્યુ છે કે આપણા ખોરાકમાથી ખરચ બચાવી આપણે તે કપડામા નાખીએ છીએ તેથી આપણે દિવસે દિવસે કગાળ થતા જઇએ છીએ ખેતી અને કતામણ ને વણાટ એ બે ધધા આપણા ઘરમા કે ગામમા ન રહે તો આપણો નાશ જ સભવે છે ભાવનગર તાબાના બધા ગામ જો પોતાના કપડા ને ખોરાક ભાવનગરથી મંગાવે

તો કેવું પરિણામ આવે એ વિચાર પરિષદના સભ્યોને જ સોંપું છું. આમ છતા અત્યારે આપણે કપડા વિષે એવો વિપરીત વહેવાર ચલાવીએ છીએ આપણા કપડા આપણે કા તો પરદેશથી મગાવીએ છીએ અથવા તો આપણી મીલોમાથી બન્ને સ્થિતિમા આપણા ગામડાઓની પ્રજા ક્ષીણ થતી જાય છે.

બીજા દેશોમા કપડા બહારથી મગાવતા છતા તેઓની આર્થિક હાનિ નથી થતી એવા દાખલાઓથી આપણે ન ભોળવાઈએ બીજા દેશોમા લોકો કાતવાવણવાનો ધંધો છોડે છે તો તેને બદલે બીજો વધારે કમાણીવાળો ઉદ્યમ કરે છે આપણે કતામણવણાટ છોડી નકામા બેસીએ છીએ

આ સ્થિતિમાથી મુક્ત થવુ એ કાઠિયાવાડને બહુ સહેલુ છે આપણા રાજાઓ રૈયતવર્ગને ઉત્તેજન આપી પોતે દૃષ્ટાંત બેસાડી કાઠિયાવાડમા ખાદીનો પુનરુદ્ધાર કરી શકે છે ને કાઠિયાવાડમા વધતી જતી કગાલિયત રોકી શકે છે કાઠિયાવાડમા મીલો ને જીનો થાય તેમા હુ કાઠિયાવાડની ઉન્નતિ નથી જોતો પણ અવનતિ જોઉં છુ કાઠિયાવાડની રૈયતના સામાન્ય વર્ગને કાઠિયાવાડ છોડવુ પડે છે એને હુ શુભચિન્હ નથી માનતો થોડા સાહસિક કાઠિયાવાડી વધારે ધનલાભ સારૂ કાઠિયાવાડ છોડે એ આવકારદાયક હોય, પણ લોક કગાળ બને તેથી લાચારીએ દેશત્યાગ કરે એ ખેદકારક ને કાઠિયાવાડના રાજ્યોને સારૂ નામોશીભરેલુ ગણાય હું પરદેશમા રહેતો જ્યારે જ્યારે કાઠિયાવાડમા આવુ છુ ત્યારે લોકોમા તેજવૃદ્ધિને બદલે તેજહાનિ જોઉં છુ.

આજકાલ હાથે કાતવાની ને હાથે વણવાની કળા વધારે ખીલતી જાય છે, ખાદીનો મહિમા વધતો જાય છે શુ તેમા રાજાઓ અને મહારાજાઓ મદદ ન કરે તેઓ ખેડૂતોને કેળવે, કાઠિયાવાડની હાજત પૂરતું રૂ બચાવે ને પોતે ખાદી પહેરી ખાદીનો પ્રચાર કરે એ તેમને શોભાવનારૂં જ થશે ખાદીમાત્ર જાડી હોવાની જરૂર નથી. રાજાઓ હાથકતામણ ને વણાટને ઉત્તેજન આપી વણાટમા થતી અનેક કળાકારીગીરીને પાછી જીવતી કરી શકે છે રાણીસાહેબો સુંદર, રગીન, ઘુઘરીદાર રેંટિયા ઉપર ઝીણું રૂ કાતી તેની શબનમ ખાદી વણાવી તે

વડે સુશોભિત અને સુરક્ષિત રહે કાઠિયાવાડમા અનેક જાતની ભાતો વણાતી મે નજરે જોએલી છે એ કળાનો હવે લ ભગ અસ્ત થયો છે આવી કળાને ઉત્તેજન આપવુ એ રાજાઓનુ ખાસ ક્ષેત્ર છે

અસ્પૃશ્યતા

બીજો અતિશય અગત્યનો વિષય અસ્પૃશ્યતાનો છે અંત્યજ-વર્ગને મહાગુજરાતના બીજા ભાગો કરતા કાઠિયાવાડમા વધારે ખમવુ પડે છે તેઓને રેલગાડીમા પણ દુ ખ દેવામા આવે છે રાજાઓ પરદુ ખભજન ગણાય છે, તેઓ તો દુર્બળનુ બળ હોવા જોઇએ તેઓ અંત્યજોની વ્હારે નહિ ધાય ? રાજા પ્રજાની આશીષે જીવે છે અંત્યજોની આશીષના અધિકારી થઈ તેઓ પોતાના જીવનને સુશોભિત ન કરે ? શાસ્ત્ર તો પોકારીને કહે છે કે બ્રાહ્મણ અને ભગી વચ્ચે ભેદ ન હોય બન્નેને આત્મા છે બન્નેને પાચ ઇન્દ્રિ છે, બન્નેને આહારનિદ્રાદિ સામાન્ય છે રાજાઓ ઇચ્છે તો અંત્યજોની હાલતમા બહુ સુધારો કરી શકે છે, ને પોતે અંત્યજોને ધાર્મિક ભાવથી સ્પર્શ કરી અસ્પૃશ્યતાને નિર્મૂળ કરી શકે અંત્યજોને સારુ સુદર નિશાળો, કૂવા વિગેરે કરાવી તેમના હૃદયના સ્વામી બની શકે છે

ટીકાનો બચાવ

દેશીરાજ્યોની ટીકા કરવી મને પસદ નથી તેમના સાથેનો ગાધીકુટુબનો સબધ ત્રણ પેઢીથી ચાલતો આવેલો મારી જાણમા છે. ત્રણ રાજ્યોની દીવાનગીરીનો સાક્ષી હુ પોતે બન્યો છુ મારા પિતાશ્રી અને મારા કાકાશ્રીના સબધ તે તે રાજ્યો સાથે મીઠા હતા એ મને યાદ છે. મનુષ્ય વિવેકહીન નથી એવો મારો વિશ્વાસ છે એટલે હું દેશીરાજ્યોના ગુણો જ જોવા ઇચ્છુ છુ દેશીરાજ્યોનો હું નાશ નથી ઇચ્છતો એમ અગાઉ લખી ગયો છુ દેશીરાજ્યોથી. ઘણું લોકહિત થઇ શકે એમ હુ માનુ છુ. અને જો અહી હુ ટીકામા ઉતર્યો છુ તો તે કેવળ રાજાપ્રજાના હિતાર્થે છે. મારો ધર્મ સત્ય અને અહિસાનો છે સત્ય મારો પરમેશ્વર છે અહિસા તેને ઓળખવાનુ સાધન છે એ સત્યને વશ રહી મે કેવળ અહિસક એટલે પ્રેમભાવે

ટીકા કરી છે; તે રાજામહારાજાઓ તેવે ભાવે સમજે ને સ્વીકારે એવી મારી તેઓ પ્રત્યે વિનતિ છે

રામરાજ્ય

દેશી રાજ્યની કલ્પના રામરાજ્યની છે રામે એક ધોબીની ટીકાથી પ્રજાને સતોષવા પ્રાણસમ પ્રિય જગતવદ્ય સતિશિરોમણી સાક્ષાત્ કરુણાની મૂર્તિરૂપ સીતાજીનો ત્યાગ કર્યો રામે કૂતરાને પણ ન્યાય આપ્યો રામે સત્યના પાલનને અર્થે રાજ્યનો ત્યાગ કરી વનવાસ ભોગવી પૃથ્વીના રાજામાત્રને ઉચ્ચ કોટિના સદાચારનો પદાર્થપાઠ આપ્યો રામે અખડ એકપત્નીવ્રત પાળી રાજાપ્રજા સૌને ગૃહસ્થાશ્રમમા સયમધર્મ કેમ પળાય એનુ દર્શન કરાવ્યુ રામે રાજ્યાસનને શોભાવી રાજ્યપદ્ધતિને લોકપ્રિય કરી અને રામરાજ્ય એ સ્વરાજની પરિસીમા છે એમ સિદ્ધ કરી આપ્યુ રામને આજ-કાલના લોકમત જાણવાના અતિ ' ' સાધનોની જરૂર ન હતી કારણ કે તે પ્રજાના હૃદયનો સ્વામી થયો હતો રામ પ્રજામત સાનમા સમજતો પ્રજા રામના રાજ્યમા આનદસાગરમા ડૂબતી હતી

એવુ રામરાજ્ય આજ પણ સભવે છે રામના વશનો લોપ નથી થયો આધુનિક યુગમા પ્રથમના ખલીફાઓએ પણ રામરાજ્ય સ્થાપ્યા હતા એમ કહી શકાય હજરત અબુબકર અને હજરત ઉમર કરોડોનુ મહેસૂલ ઉઘરાવતા છતા પોતે ફકીર હતા જાહેરખજાના-માથી એક કોડી સરખી ન લેતા પ્રજાને ન્યાય મળે છે કે નહિ એ જોવા નિરતર જાગૃત રહેતા દુશ્મનને પણ દગો ન દેવાય, તેને પણ શુદ્ધ ન્યાય આપવો જોઈએ એ તેઓનો સિદ્ધાત હતો.

પ્રજાપ્રત્યે

રાજવશીઓને વિષે બે શબ્દ લખી મારુ ઋણ મે અદા કર્યુ છે એમ મારો નમ્ર મત છે હવે પ્રજા પ્રત્યેનુ ઋણ અદા કરવાનો પ્રયત્ન કરુ 'જેવા રાજા તેવી પ્રજા' એ લોકવાક્યમા અર્ધ સત્ય છે એટલે કે એ કથન જેટલે અશે ખરુ છે તેટલે જ અશે 'જેવી પ્રજા તેવા રાજા' એ કથન પણ ખરુ છે જ્યા પ્રજા જાગૃત છે ત્યા રાજાની હસ્તી કેવળ પ્રજા ઉપર આધાર રાખે છે જ્યા પ્રજા ઉઘતી છે ત્યા

રાજા રક્ષક મટી ભક્ષક થઇ જવાનો પૂરો સભવ રહે છે ઉંઘતી પ્રજાને રાજાનો દોષ કાઢવાનો અધિકાર નથી રાજાપ્રજા બન્ને સજોગને વશ હોય છે સાહસિક રાજાપ્રજા સજોગોને વશ કરે છે. સજોગોને વશ કરી રહેવુ તેનુ નામ પુરુષાર્થ છે પુરુષાર્થહીનનો નાશ છે અને તે યથાર્થ છે આ સિદ્ધાત સમજે તે ધીરજ ન છોડે, તે દૈવને દોષ ન દે, તે પારકાને દોષ ન દે તે પોતાનો જ દોષ કાઢે ને જુએ આ સિદ્ધાતને આધારે હુ હિંસા અથવા બળાત્કારનો વિરોધ કરૂ છુ દોષનુ કારણ જ્યારે પોતામા છે ત્યારે પારકાનામા દોષારોપણ કરી તેનો નાશ ઇચ્છવો કે કરવો તેથી કારણ દૂર નથી થતુ એટલુ જ નહિ પણ કારણ જડ ઘાલે છે ને રોગ વધતો જાય છે

સત્યાગ્રહ

રાજવશીઓની જે જે ખામીઓ ઉપર હુ નજર ફેરવી ગયો છુ તે તે ખામીઓનું કારણ જેટલે અશે રાજાઓ પોતે છે તેટલે જ અશે અને વધુ વિચાર કરીએ તો વધારે અંશે પ્રજા પોતે છે એમ આપણે જોઇશુ પ્રજામત અમુક કાર્યની વિરૂદ્ધ હોય તે કાર્ય રાજા નહિ કરી શકે પ્રજામતનુ વિરૂદ્ધ હોવુ એટલે મનનો બણબણાટ નહિ પ્રજામતનો વિરોધ ત્યારે જ દર્શાવાય કે જ્યારે વિરોધની પાછળ બળ હોય પુત્ર બાપના કાર્યની વિરૂદ્ધ હોય ત્યારે તે શુ કરે છે ? વિરોધપાત્ર કાર્ય છોડી દેવાને સારૂ તે પિતાને વીનવે છે એટલે કે વિવેકપૂર્વક અરજી કરે છે અનેકવાર પ્રણિપાત કર્યા છતા જ્યારે પિતા નથી માનતો ત્યારે તે પિતાની સાથેનો સહકાર છોડે છે, એટલે સુધી કે પિતાનુ ઘર પણ છોડે છે. આ શુદ્ધ ન્યાય છે જ્યા પિતાપુત્ર જગલી હોય છે ત્યા બન્ને વચ્ચે લડાઈ થાય છે એક બીજા ગાળાગાળી કરે છે ને છેવટે મારામારી પર ઉતરે છે સભ્ય ને આજ્ઞાકિત પુત્ર મરણાન્ત લગી વિનયનો, શાતિનો, અહિંસાનો, પ્રેમનો, ત્યાગ કરતો જ નથી તેના પ્રેમ જ તેને અસહકાર સૂચવે છે આવા પ્રેમમય અસહકારને પિતા પોતે ઓળખી શકે છે પુત્રનો ત્યાગ કે વિયોગ તે સહન નથી કરી શકતો તેનો અતરાત્મા દુભાય છે ને તે પશ્ચાત્તાપ કરે છે હમેશા એમ જ બને છે એમ આપણે જોતા

નથી. પણ પુત્રે તો અસહકાર કરી પોતાના ધર્મનું પાલન કર્યું

આવા પ્રકારનો અસહકાર ગજાપ્રજા વચ્ચે હોઇ શકે અમુક સજોગો વચ્ચે તે પ્રજાનુ કર્તવ્ય હોય. એવા સજોગો ક્યારે આવ્યા કહેવાય? ત્યારે જ કે જ્યારે પ્રજા સ્વભાવે સ્વતત્ર અને નિર્ભય હોય ગજ્યના કાનુનોને તે સ્વેચ્છાયે દડના ભય વિના સમજપૂર્વક માન આપે ગજ્યના કાયદાનુ સાદર વિવેકપૂર્વક પાલન એ અસહકારનો પ્રથમ પાઠ છે

બીજો પાઠ તિતિક્ષા છે ગજ્યના ઘણા કાયદા આપણને અગવડપડતા લાગે છતા તેને આપણે સહી લઇએ પુત્રને પિતાની ઘણી આજ્ઞાઓ ખૂચતી હોય છતા તે તેને માન આપી પોતાનું પુત્રત્વ સિદ્ધ કરી આપે છે. જ્યારે તે અમહ્ય લાગે, તે અનીતિમય લાગે ત્યારે જ તેનો વિનયપૂર્વક નિરાદર કરશે એવો નિરાદર પિતા તુરત સમજી શકશે તેમજ રાજના અનેક કાયદાને માન આપીને પ્રજા પોતાની ઇરાદાપૂર્વક થએલી વફાદારી સિદ્ધ કરી આપે તે જ પ્રજાને સાદર નિરાદરનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય છે.

ત્રીજો પાઠ સાહષ્ણુતાનો છે જેનામા દુખ સહન કરવાની શક્તિ નથી તે અસહકાર ન કરી શકે માલમિલકતના અને કુટુબના યે ત્યાગની શક્તિ જેણે કેળવી નથી તે કદિ અસહકાર નહિ કરી શકે અસહકારથી રાજા કોપાયમાન થઈ અનેક પ્રકારના દડ દે એ સભવિત છે. એમા પ્રેમની પરીક્ષા રહેલી છે એમા ધૈર્યની અને વીર્યની કસોટી છે એ સહન કરવા જે તૈયાર નથી તે અસહકાર ન કરી શકે. આ ત્રણે પાઠ એક બે વ્યક્તિ શીખી લે તેથી પ્રજા અસહકા કરવા તૈયાર થઇ ન ગણાય. પ્રજાકીય અસહકાર થઇ શકવાને સારૂ પ્રજાનો મોટો ભાગ તૈયાર હોવો જોઇએ આ વસ્તુ ધ્યાનમા ન રખાય તો માઠા પરિણામ આવવાનો પૂરે સભવ રહે છે આ વાત ધ્યાનમા ન રહેવાથી કેટલાક સ્વદેશાભિમાની જુવાન અધીરા બને છે જેમ બીજી કેળવણીને સારૂ તેમ અસહકારની કેળવણીને સારૂ પણ તૈયારીની આવશ્યકતા રહે છે માત્ર ઇચ્છા

કરવાથી કોઇ અસહકારી નથી બની શકતુ તેને સારૂ તાલીમની જરૂર હોય છે એ તાલીમ કાઠિયાવાડના કોઇ પણ વિભાગમા હુ જોતો નથી એ તાલીમ અને એ તૈયારી હોય તો અસહકારની આવશ્યકતા સિદ્ધ થએલી છે એમ હુ નથી જાણતો.

અત્યારે કાઠિયાવાડમા શુ કે હિંદુસ્તાનમા શુ, હુ તો વ્યક્તિઓની તૈયારીની આવશ્યકતા જોઉં છુ વ્યક્તિઓમા સેવાભાવ, ત્યાગવૃત્તિ, સત્ય, અહિંસા, સંયમ, ધૈર્ય, અસ્તેય ઇત્યાદિ ગુણો જોઇએ [illegible] ગુણોની કેળવણીને સારૂ રચનાત્મક કાર્યની આવશ્ય[illegible] પણ મૂગે મોઢે પ્રજામા ઘણુ કામ કરીએ તો ઘણા સુધારા એની મેળે થઇ જાય.

મુત્સદ્દીવર્ગ

કાઠિયાવાડ મુત્સદ્દીવર્ગને સારૂ પ્રસિદ્ધ છે કાઠિયાવાડી મુત્સદ્દીઓમા વિવેક ઇત્યાદિની અતિશયતા છે ને તેથી તેઓમા દંભ, ભીરુતા, ખુશામત ઇત્યાદિ આવી ગયા છે. આ વર્ગ શિક્ષિત છે એટલે સુધારો ત્યા શરૂ થવો જોઇએ આ વર્ગ જો પ્રજાનુ કલ્યાણ ઇચ્છે તો ઘણુ કરી શકે જ્યા જ્યા આ વર્ગમા ચારિત્ર્યવાન પુરુષો જોવામા આવે છે ત્યા ત્યા પ્રજામા સંતોષ જોવામા આવે [illegible] મે મુત્સદ્દીવર્ગની ટીકા કરી છે મુત્સદ્દીમાત્ર ઉપરની ટીકાને પાત્ર છે એવુ કહેવાનો મારો આશય નથી. મુત્સદ્દીવર્ગમાથી તો સુંદર રત્નો નીવડયા છે એવો મારો અનુભવ છે એટલે મુત્સદ્દીવર્ગની આશા મે છોડી જ નથી મુત્સદ્દીવર્ગ ધનસંચયને સારૂ નહિ પણ સેવાને સારૂ રાજ્યોમા નોકરી કરતો થઇ જાય તોયે ઘણા શુભ પરિણામ નીપજે

ઇતર વર્ગ

વળી જેઓએ રાજ્યની નોકરી છોડી કેવળ સ્વતંત્ર ધંધો પસંદ કર્યો છે તેઓને તો બહુ અનુકૂળ છે તેઓમા ઉપરના ગુણોની વૃદ્ધિ જોવાને હુ અધીરો થઇ ગયો છુ મૂગે મોઢે સેવા કરનારા પ્રજાના સાચા સિપાહીઓની જરૂર છે, તેઓએ પ્રજામા પ્રવેશ કરવાની જરૂર છે આવી તૈયારીવાળા સેવકો આંગળીને વેઢે ગણી કહાડીએ એટલા નીકળશે કાઠિયાવાડના પ્રત્યેક ગામમા એવો એક એક સેવક પણ છે? આનો જવાબ મને નકારમા જ મળે એમ હુ જાણું છુ જો વગ

મારું ભાષણ વાંચશે તેમને ગ્રામ્યજીવનનું ભાન થોડું જ હશે જેને ભાન હશે તેને તે ગમશે નહિ છતાં હિન્દુસ્તાન એટલે કાઠિયાવાડ પણ ગામડાઓમાં વસે છે

રેંટિયો

એ સેવા કેમ થઈ શકે? આમાં હું પ્રથમ સ્થાન રેંટિયાને આપું છું. રેંટિયાની અવગણના મેં બહુ સાંભળી જે અત્યારે નિંદાય છે તે જ વસ્તુ સુદર્શનચક્ર તરીકે પૂજાવાનો વખત હું નજીક આવતો જોઈ રહ્યો છું. જે આપણે વાર્યા નથી ફરતા તે હાર્યાં ફરશું એવો મારો દૃઢ વિશ્વાસ છે હિંદુસ્તાનનું અર્થશાસ્ત્ર એ ચક્રની પાંખડીએ પાંખડીએ લખેલું છે ગ્રામ્યજીવનનો પુનરુદ્ધાર કેવળ તેની ઉપર આધાર રાખે છે સૂતર કાતવાના કર્મને હું ધંધા તરીકે નથી ઓળખાવતો તે તો ધર્મ છે અને તે ધર્મ હિન્દુમુસલમાન બધા ધર્મીઓનો છે, બધા સંપ્રદાયનો છે એ ચક્ર ફેરવતાં વૈષ્ણવ દ્વાદશ મંત્ર પઢે, શૈવી શિવના જાપ જપે, મુસલમાન કલમો પઢે, પારસી ગાથા ભણે, ખ્રિસ્તી ઇશુએ શીખવેલી પ્રાર્થના કરે.

એક અમેરિકન લેખકે લખ્યું છે કે હવેનો યુગ અગમહેનતનો છે મૂઢ યંત્રના ગુણાકારથી યંત્રને પૂજતી પ્રજા થાકવા લાગી છે આપણે શરીરરૂપી અદ્વિતીય યંત્રને છોડી યંત્રની મૂઢ પાસેથી કામ લેવા જવામાં શરીરયંત્રનો નાશ કરી રહ્યા છીએ. શરીરની પાસેથી સંપૂર્ણ ઉપયોગ લેવો એ ઇશ્વરી કાયદો છે તેને આપણે ભૂલી જ નથી શકતા રેંટિયો એ શરીરયજ્ઞનું માંગલિક ચિન્હ છે એ યજ્ઞ કર્યા વિના જે જમે છે તે ચોરીનું અન્ન ખાય છે એ યજ્ઞનો ત્યાગ કરી આપણે દેશદ્રોહી બન્યા; આપણે લક્ષ્મીદેવીને દેશનિકાલ કરી હિન્દુસ્તાનમાં જેના શરીરમાં કેવળ હાડકાં ને ચામડાં જ રહી ગયાં છે એવાં અસંખ્ય સ્ત્રીપુરુષો આ વાતનો પુરાવો આપે છે મને વડીલ એવા શ્રીનિવાસ શાસ્ત્રીઆર કહે છે કે હું તો પ્રજાની પોષાકની પસંદગીમાં પણ દખલ દેવા માગું છું આ વાત તદ્દન ખરી છે દરેક સેવકનો તેમ કરવાનો ધર્મ છે પ્રજા પાટલુન પહેરતી થઇ જાય તો હું તેની સામે મારો અવાજ ઉઠાવું આપણી હવાને પાટલુન અનુકૂળ નથી

એ હુ જોઇ રહ્યો છું. પ્રજા પરદેશી કાપડનો ઉપયોગ કરે છે તેની સામે અવાજ ઉઠાવવાનો હિન્દીમાત્રનો ધર્મ છે. એ અવાજ વાસ્તવિક રીતે કાપડના પરદેશી હોવા સામે નથી પણ તેથી ઉત્પન્ન થતી કંગાલિયત સામે છે જો પ્રજા પોતાની જારબાજરી છોડી સ્કૉટલાંડથી ઓટ મગાવે અથવા રશિયાથી રાઈ* મંગાવે તો હું જરૂર પ્રજાના રસોડામા દખલ દઉ ને પ્રજાને પેટ ભરીને નિંદુ, ને તેને દ્વારે બેસી લાંઘણ કરી મારો આર્ત્તનાદ સંભળાવું. એવુ ઇતિહાસમા બન્યુ પણ છે. યૂરોપના ગયા રાક્ષસી યુદ્ધમા પ્રજાને અમુક પાક નીપજાવવાની ફરજ પાડવામાં આવી હતી પ્રજાના ખાનપાનાદિ ઉપર રાજ્યનો અંકુશ વર્તતો હતો.

જેને ગામડાઓની સેવા કરવી છે તેને રેંટિયાશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યે જ છૂટકો છે. આ કાર્યમા સેંકડો બલ્કે હજારો યુવકો ને યુવતિઓ પોતાની આજીવિકા પેદા કરી શકે છે ને તેનો બેવડો અવેજ વાળી શકે છે તેમા સંગઠન રહેલુ છે તેમા દરેક ગામડિયાની ઓળખ રહેલી છે તેમા ગામડિયાને સહેજે અર્થશાસ્ત્રનુ, રાજ્યપ્રકરણનું જ્ઞાન આપવાનુ રહ્યુ છે. તેમા બાળકોની શુદ્ધ કેળવણીનો સમાવેશ થાય છે. અને આ કાર્ય કરતા ગામડાની અનેક હાજતો, ખામીઓ, વિગેરેનુ દર્શન થાય તેમ છે

આ ખાદીના કાર્યમા કંઈ રાજાપ્રજા વચ્ચે વિરોધ થવાનો સંભવ નથી એટલુ જ નહિ પણ બન્નેનો સંબંધ મીઠો થવાની આશા રાખી શકાય એ આશાનુ ફળીભૂત થવુ સેવકની વિવેકબુદ્ધિ ઉપર આધાર રાખે તેથી રેંટિયાને પ્રધાનપદ આપવાનુ આ રાજકીય પરિષદને કહેતા હુ નથી લજવાતો, નથી અચકાતો

એ જ પ્રમાણે અસ્પૃશ્યતાનુ કામ છે. અસ્પૃશ્યતા દૂર કરવી એ હિંદુમાત્રનુ પરમ કર્તવ્ય છે આમા પણ કોઇ રાજા વચ્ચે ન જ પડે અંત્યજની સેવા કરી, તેની આંતરડીની દુવા લઇ હિંદુઓ આત્મશુદ્ધિ કરે તેમાથી ચમત્કારિક શક્તિ પેદા થાય એવી મારી

* રશિયામા નીપજતુ બટીને મળતુ ધાન્ય

દઢ માન્યતા છે. અસ્પૃશ્યતા એ હિન્દુધર્મ ઉપર મહાન કલંક છે. તે કલંકને કહાડવું આવશ્યક છે. એ કાર્ય કરતા પણ સેવક પ્રજાની સાથે પ્રેમની ગાંઠ બાંધશે. જે હિંદુ અત્યજની સેવા કરશે તે હિંદુ-ધર્મનો તારક થશે ને અત્યજ ભાઇબહેનોના હૃદયનો સમ્રાટ બનશે.

રાજ્યો બે પ્રકારના છે. એક દડના ભયથી મળે છે બીજુ પ્રેમના મંત્રથી સધાય છે. પ્રેમમંત્રથી સધાયલુ રાજ્ય દડના ભયથી પ્રાપ્ત થએલા રાજ્યના કરતા હજારો ગણું વધારે અસરકારક ને સ્થાયી છે જ્યારે આ રાજકીય પરિષદના સભ્યો આવી સેવા કરી તૈયાર થશે ત્યારે તેમને પ્રજાની વતી બોલવાનો અધિકાર મળશે ને ત્યારે પ્રજામતની સામે કોઇપણ રાજાનું થવુ અશક્ય થઇ પડશે ત્યારે જ પ્રજાનો અસહકાર સંભવી શકે.

પણ રાજાઓ વિષે મારો એવો વિશ્વાસ છે કે તેઓ આવા ધાર્મિક પ્રજામતને તુરત ઓળખી જશે. આખરે રાજાઓ પણ હિંદી જ છે તેમને આ જ દેશ સર્વસ્વ છે તેમનુ હૃદય પીગળી શકે એમ છે તેમની પાસેથી લોકસેવા લેવી હું સહજ કાર્ય સમજુ છુ. આપણે ખરો પ્રયત્ન નથી કર્યો, આપણે ઉતાવળિઆ થયા છીએ આપણી શુદ્ધ તૈયારીમા આપણો વિજય છે—રાજાપ્રજા ઉભયનો વિજય છે.

હિન્દુમુસલમાન

ત્રીજો પ્રશ્ન હિન્દુમુસલમાન ઐક્યનો છે. મારી પાસે કાઠિઆવાડના એક બે પત્રો આવ્યા છે તે ઉપરથી જણાય છે કે આ પ્રશ્ન કાઠિઆવાડમા પણ ઘૂંઘવાઇ રહ્યો છે હિન્દુમુસલમાન વચ્ચે એકસંપ હોવો જ જો એ એ વિષે કઈ કહેવાની જરૂર હોય નહિ સેવકમાત્ર પ્રજાનુ અંગ ભૂલા નવા ચકતો.

મારૂં ક્ષેત્ર

હું જાણુ છુ કે મારૂ ભાષણ ઘણાને અધુરૂ લાગશે, નીરસ પણ લાગશે પણ હુ મારા ક્ષેત્રની બહાર જઇને કઈ વહેવારિક કે ઉપયોગી સલાહ નહિ આપી શકુ મારૂ ક્ષેત્ર નિર્મિત થઇ ગયુ છે. તે મને પ્રિય છે હુ અહિંસાના મત્રથી મુગ્ધ થયો છું મારે સારૂ તે પારસમણિ છે હું જાણુ છુ કે દુખથી તપ્ત હિન્દુસ્તાનને

અહિંસાનો મંત્ર જ શાંતિ આપી શકે તેમ છે. મારી દૃષ્ટિએ અહિંસાનો માર્ગ કાયરનો કે નામર્દનો નથી. અહિંસામા ક્ષત્રી-ધર્મની પરિસીમા છે; કેમકે તેમા અભયની સોળે કળા સંપૂર્ણતાએ ખીલી નીકળે છે તે ધર્મના પાલનમા પલાયનને, હારને, અવકાશ જ નથી એ ધર્મ આત્માનો હોઈ દુઃસાધ્ય નથી. સમજે તેને તે સ્હેજે સ્ફુરી નીકળે છે. ભારતભૂમિને એ શિવાય બીજો ધર્મ અનુકૂળ આવનાર નથી એવો મને વિશ્વાસ છે ભારતભૂમિને સારૂ એ ધર્મનું નિશાન રેંટિયો છે કેમકે તે જ દુખિયાનો વિસામો છે, તે જ કંગાલની કામધેનૂ છે. પ્રેમધર્મને નથી દેશની, નથી કાળની મર્યાદા તેથી મારૂં સ્વરાજ ભંગી, ઢેડ, દુબળા અપંગમા અપંગની નોંધ લે છે. રેંટિયા શિવાય તે નોંધ લેનારી બીજી વસ્તુ હું જાણતો નથી

મેં તમામ સ્થાનિક પ્રશ્નોની ચર્ચા કરી નથી. મને તેનું પૂરૂ જ્ઞાન નથી દેશી રાજ્યોમા કેવું તંત્ર જોઈએ એ પ્રશ્નમા હું ઉતર્યો નથી કેમકે તેનું ઘડતર તમારા હાથમા રહ્યુ છે પ્રજામા શક્તિ આવે એવા ઉપાયો શોધવા ને યોજવા એ મારૂં ક્ષેત્ર છે કેમકે પ્રજામા શક્તિ આવે તો તે પોતાનો માર્ગ શોધી લે છે રાજાને હું સેવકરાજ તરીકે જ સહન કરૂ છુ પ્રજા શેઠ છે પણ શેઠ ઉંઘે તો સેવક શુ કરે ? તેથી પ્રજાજાગૃતિને સારૂ પ્રયત્ન કરવામા બધુ આવી જાય છે.

આવી મારી કલ્પના હોવાથી મારા કાલ્પનિક સ્વરાજમાં દેશી રાજ્યોને સ્થાન છે ને પ્રજાને પોતાના હકનું પૂર્ણ રક્ષણ છે. હકનુ બીજ ફરજ છે તેથી મે આ ભાષણમા બન્નેના ધર્મની જ, બન્નેની ફરજની જ, નોંધ લીધી છે આપણે બધા આપણી ફરજ અદા કરીએ તો હક તો આપણી પાસે જ છે. જો ફરજ છોડી હકને બાઝવા જઈશુ તો તે ઝાંઝવાના નીર જેવા છે જેમ તેની પાછળ જઈએ તેમ તે નાસે છે. એ જ વસ્તુ કૃષ્ણે તેની દિવ્ય વાણીમા ગાઈ બતાવી: 'હે રાજા કર્મનો જ તને અધિકાર છે; ફળનો કદિ ન હજો ' કર્મ તે ધર્મ છે, ફળ તે હક છે

વંદે માતરમ્